

El vi de Tàrraco durant el principat: Elits urbanes i imatges de la producció

VÍCTOR REVILLA¹

El vi de Tàrraco: la formació d'una imatge

El vi de Tàrraco va ocupar un lloc especial en l'ampli ventall de productes hispans, agrícoles, artesanals i miners, esmentats pels escriptors grecs i llatins des del segle I aC fins a l'antiguitat tardana. Junament amb altres productes, va formar part d'una categoria privilegiada definida pel seu elevat valor econòmic, l'exotisme o la raresa, les dificultats tecnològiques i el cost que suposava la seva elaboració. Aquests factors expliquen la seva inserció en uns àmbits de circulació i consum socialment restringits que afectaven les èlits romanes, com a ítem d'un consum de luxe que responia a unes estratègies socials, i l'estat imperial, ja que suposava un ingrés fiscal. En aquesta categoria s'inclouen els recursos naturals i agrícoles més diferents, elaborats totalment o parcialment, com el *garum*, l'oli, el mini, l'or i la plata, el *lapis specularis*, els fruits i les herbes medicinals, els teixits, la mel, els cavalls lusitans i els colorants. Tots han estat mencionats repetidament en la literatura de l'època imperial.² De manera simultània, la seva impor-

1 Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Universitat de Barcelona.

2 V. BEJARANO (ed.), *Fontes Hispaniae Antiquae*, vol. VII, *Hispania Antigua según Pomponio Mela, Plinio el Viejo y Claudio Ptolomeo*, Barcelona, 1987, recull les dades de tipus geogràfic, econòmic i etnogràfic dels autors clàssics més importants; l'obra és molt útil, encara que d'acord amb la

tància i associació constants a uns llocs van convertir alguns d'aquests productes en referents de la riquesa d'una província i, conseqüentment, van ser integrats com a elements clau en les descripcions geogràfiques i etnogràfiques d'Hispania³.

L'interès més gran de les al·lusions al vi de Tàrraco, concentrades en un breu període de temps (segona meitat del segle I – inicis del segle III dC), no rau tant en la seva repetició com en la insistència de la seva qualitat superior, ja que era una producció selecta, i en el procediment emprat per establir el seu valor com a objecte de consum: la comparació amb altres vins, itàlics i provincials⁴.

Al mateix temps, aquest producte es relaciona, a les fonts, amb un territori urbà concret i, amb això, a una situació socioeconòmica molt completa definida per dos factors: la vinculació al poder imperial i el protagonisme (resultat d'un desig de promoció política i social) d'una elit poderosa i dinàmica que integrava individus i famílies procedents de llinatges d'altres ciutats. Les novetats aportades per la investigació arqueològica d'aquest territori han permès recollir una gran quantitat d'informació sobre l'organització del poblament, el paisatge rural i les formes d'exploació, que es pot contrastar amb les dades que proporcionen la literatura i l'epigrafia. En aquest context global s'ha d'analitzar la formació i l'evolució de determinades imatges literàries sobre el paisatge i l'economia rural, en les quals la viticultura i la producció de vins de qualitat apareixen com un element fonamental.

intenció de les *FHA*, les dades es presenten fora del seu context literari; el seu ús s'ha de complementar amb R. GROSSE (ed.), *Fontes Hispaniae Antiquae, vol. VIII, Las fuentes desde César hasta el siglo V d. de J.C.* (Barcelona, 1959).

- 3 No hi ha cap estudi dedicat concretament a la formació, ús i transmissió de les imatges geogràfiques basades en la riquesa d'un territori; encara que és antiga, es pot fer servir l'obra de FERNANDEZ CHICARRO, 1948; *vid.*, a més del recent treball de GOMEZ ESPELOSIN, PEREZ LARGACHA, VALLEJO GIRVES, 1995, 140-141.
- 4 Alguns dels aspectes desenvolupats en aquest article ja han estat tractats amb anterioritat a REVILLA, 1994, 111 y següents; el vins de Tàrraco han estat tractats en diversos treballs: l'article clàssic d'A. Tchernia (TCHERNIA, 1971) és el primer en realitzar un estat de la qüestió i planteja, ja a inicis de la dècada dels setanta, alguns dels problemes d'estudi fonamentals pel coneixement de la viticultura i les produccions de vi de la zona; les publicacions més recents han aportat nova informació sobre les formes amfòtiques i els centres artesanals: GEBELLI, 1998; JARREGA, 1998 (amb referències a treballs anteriors); MASSO, 1998 (actualització dels tallers coneguts); però en general, es poden consultar, MIRO, 1988, especialment, 295 i següents, i REVILLA, 1995, 1 i següents.

Entre la literatura i l'arqueologia

La primera referència precisa sobre el vi de Tàrraco, recollida a la *Historia Naturalis* de Plini el Vell, és relativament tardana, especialment si se la compara amb les datacions que aporten les tipologies amfòriques i alguns dels centres de producció coneguts al litoral de Catalunya: el primer terç del segle I aC (COMAS et al., 1998; GARCIA, GURRI, 1996-1997; les prospeccions del Camp de Tarragona han proporcionat evidències de produccions amfòriques que podrien situar-se en un moment lleugerament anterior: CARRETE, KEAY, MILLET, 1995, 160). Aquesta referència és, amb tot, molt important perquè s'inclou en una obra de caràcter enciclopèdic realitzada per un membre de l'elit de la societat romana que, al mateix temps, va conèixer Hispània directament quan hi complia les seves funcions administratives. En una frase breu i amb una fórmula senzilla, Plini enumera i classifica els vins hispans més coneguts:

Hispaniarum Laetana copia nobilitantur, elegantia vero Tarraconensia atque Lauronensia et Biliarica ex insulis conferuntur Italiae primis (NH XIV, 71).

A la *Historia Naturalis* el vi ocupa un lloc important. Un dels llibres que formen l'obra, el XVII, dedica un gran espai a la viticultura i recull de forma exhaustiva i bastant sistemàtica els problemes relacionats amb les tècniques de cultiu, l'organització del treball, els rendiments o les qualitats de les diverses varietats de ceps; les referències al vi són també nombroses en la resta de l'obra. Però la majoria d'aquestes dades, com les altres notícies referents al món vegetal, mineral o animal, apareixen de manera aïllada i concisa i s'utilitzen amb finalitats molt diverses: com a il·lustració sobre la riquesa d'un territori, com a curiositat de la naturalesa, etc.

La inclusió i la presentació de les informacions referides al vi, a Plini, responen a una doble perspectiva. La primera reflecteix l'interès, característic de qualsevol propietari romà, pels rendiments d'un patrimoni rural en termes quantitativus i en relació amb les inversions realitzades⁵. En aquest context s'entén la narració d'històries com la dels elevats ingressos obtin-

5 Es tracta de la fascinació pels rendiments, segons una expressió afortunada d'A. Tchernia, que mostren als agrònoms llatins i, més concretament, Columela: TCHERNIA, 1986, 216 i següents;

guts per Remmius Palaemo gràcies a l'aplicació de sistemes d'explotació acurats; o l'enumeració de varietats de ceps itàlics i provincials caracteritzats per la seva elevada producció (Plin. HN. XIV, 47-52; en especial, XIV, 49-51, pel personatge; *vid.* TCHERNIA, 1986, 210 i 217).

El segon punt de vista, complementari, s'interessa per les qualitats del vi conegudes, pel seu valor econòmic i el consum. Aquest interès explica l'enumeració de vins cars i l'establiment d'una jerarquia acurada del seu prestigi com a bé de consum. Amb aquesta finalitat a NH. XIV 59-76 es recull un gran nombre de vins itàlics i provincials i se'n descriuen les seves qualitats i, en alguns casos, es comparen entre si. El punt de referència són els vins itàlics, ja que són els més coneguts, en especial els més cars. A més, la seva qualitat (o qualitats diverses) és el resultat d'una tradició que es remunta al darrer segle de la República i que va donar lloc a uns processos d'elaboració molt refinats. Ambdós aspectes, consum i producció, remetent al protagonisme i als interessos que certs segments socials van tenir en la producció i distribució, bàsicament, l'èxit senatorial i eqüestre. Els vins itàlics són, en resum, el terme de comparació, econòmic i cultural al mateix temps, per qualificar altres produccions i donar-les a conèixer al públic.

En aquest context és com es defineix el valor i el prestigi d'alguns vins hispans: el tarraconense, el lliurià i el de les Balears. És interessant, en especial, destacar com la valoració dels diversos vins s'estableix a través de dos principis. El primer és la comparació/oposició amb productes ben coneguts pel públic lector: el vi provincial vers alguns dels vins itàlics que consumeix l'elit del moment. El segon opera destacant certes característiques associades a l'elaboració i difusió del producte: vi de qualitat, el de Tarraco, vers els vins de producció massiva, de zones molt properes, explícitament mencionats, com els laietans (*ex copia nobiliantor*). Cal recordar que la societat romana de l'època flàvia coneix els vins hispans de baix preu i consum popular. A través dels jocs literaris de Marcial, un excel·lent coneixedor de l'alta societat de la

els llibres XVIII i XIX, dedicats a altres cultius (cereals i arbusts), completen la part dedicada a l'agricultura i mostren la mateixa combinació de temes i interessos que inspiren els agrònoms i que es dirigeixen al mateix públic: membres de l'elit amb un patrimoni rural i possibilitats d'inversió.

capital, s'aprecien alguns dels mecanismes utilitzats per establir una qualificació: bàsicament, els jocs d'oposicions i la circulació del producte en situacions quotidianes en les quals els comportaments, els rituals i les jerarquies socials estan directament definits.

Així, el vi laietà es defineix com d'ínfima qualitat precisament perquè s'adquireix a la taverna vers el consum restringit d'un vi de preu en els estrats superiors de la societat (com a referents de prestigi que circulen en forma de regals, en els banquets, etc.), i pel seu consum massiu, que provoca embriaguesa, vers la degustació moderada del bon coneixedor (el llenguatge emprat reforça la impressió negativa: *sapa*, a I, 26, 9-19; *faex laletana*, a VII, 53, 6). El control i exhibició de certs productes, pel fet que s'associen a un estatus i unes estratègies de prestigi social, són atributs que permeten a Marcial retratar situacions i personatges i ordenar-los en la jerarquia social.

En contraposició al vi laietà, l'única cita de Marcial sobre el vi de Tàrraco (XII, 118) és positiva i recorre també a la comparació:

Tarraco, Campano tantum cessura Lyaeo
haec genuit tuscis aemula vina cadis.

Com en Plini, la classificació del vi s'estableix en l'àmbit de la producció. L'aspecte més notable és la precisió que suposa la comparació concreta amb un producte, el vi de la Campania, que té una llarga tradició d'elaboració i exportació i que és un dels components bàsics de la imatge de riquesa i fecunditat que apareix en notícies relacionades amb aquest territori des del darrer segle de la República.

La resta de referències al vi de Tàrraco, encara que potser seria millor dir a la viticultura, se situen a finals del segle I dC i principis del següent, en un moment posterior a l'obra de Marcial. Dos d'aquests corresponen a l'obra *Punica* de Sili Itàlica:

Phocaicae dant Emporiae, dat Tarraco
pubem vitifera et Latio tantum cessura Lyaeo (III, 369-370).

Tunc hospita Tarraco Baccho (XV, 177)

Es tracta d'imatges creades amb una finalitat estètica i incloses en un gènere literari radicalment oposat al de l'obra de Plini. Les referències són concises, indirectes i no permeten una avaluació quantitativa (de valor econòmic, quantitatiu o qualitatiu). La seva intenció és qualificar de manera genèrica un lloc o una població desenvolupant o potenciant un *topos* literari (*vitifera, hospita... Baccho*). Dit d'una altra manera, no és pretén tant descriure un fenomen precís, un objecte o una particularitat de Tàrraco com associar la ciutat amb un dels elements de la seva fama, real o literària. Són referències absolutament ambigües que plantegen, a més, anacronismes evidents, ja que es remunta a l'època de les guerres púniques una situació o, millor, un tòpic, propi de la Tàrraco del moment de la redacció del text.

El valor de les cites, en el context de les referències al vi hispà de finals del segle I i principis del II dC, rau, precisament, en el fet que l'autor hagi considerat útil mostrar la Tàrraco republicana a través d'una imatge del període imperial. D'aquest ús se'n pot deduir la popularitat d'una representació, en part real i en part construcció intel·lectual, suficientment difosa en la societat romana en la qual s'associa el poder econòmic i la fama de la ciutat imperial amb la viticultura. Aquesta presentació es reforçaria amb altres recursos. En primer lloc, la comparació amb Itàlia (el Laci) apareix de nou com a mitjà per situar el producte (en aquest cas, la pròpia qualificació de la ciutat com a regió vinícola) en una jerarquia reconeguda de valor del producte i, per tant, de riquesa d'un territori; en segon lloc, els mateixos qualificatius emprats (*vitifera*) remetent, bé que de mode imprecís i indirecte, a aspectes presents en moltes descripcions geogràfiques antigues i que també denoten riquesa: l'abundància i la fertilitat.

A l'època d'Adrià, P. Annius Florus ofereix una descripció de Tàrraco que combina les referències sobre el prestigi de la ciutat, el caràcter dels habitants i la fertilitat del territori. El paisatge és interessant i es mereix ser citat extensament perquè inclou la viticultura en la imatge global d'un paisatge:

Et ecce iam familiaritate continua civitas nobis, ipsa blanditur, quae, siquid credis mihi qui multa cognovi, omnium earum quae ad quietem eliguntur

gratissima est. populum vides, o hospes et amice, probum frugi quietum, tarde quidem, set iudicio hospitalem. caelum peculiariter temperatum miscet vices, et notam veris totus annus imitatur. terra fertilis campis et magis collibus —nam Italiae vites affectat et comparat areas— serotino non arube cit autumno (Vergilius orator an poeta, II, 8)

En la imatge elaborada per Floro conflueixen elements que s'empren amb freqüència en les descripcions de regions i províncies de l'Imperi i permeten establir-ne la celebritat en termes literaris. En el cas concret d'Hispania, aquestes descripcions formen un gènere que comença a inicis del Principat, amb Estrabó o Pompeu Mela, i arriba a les darreres manifestacions de la literatura clàssica, al segle VII, amb Isidor de Sevilla. Significativament, el mateix territori és descrit en clau positiva (clima temperat, adequació a una vida d'oci), encara que de manera molt concisa, a Marcial (I, 49, 21).

El text de Floro destaca una sèrie de factors generals clau que permeten definir un territori: la varietat de recursos i de topografia, la fertilitat, la moderació del clima, la presència de certes espècies vegetals. Aquest conjunt de factors defineix un paisatge adequat per a la vida humana, un paisatge civilitzat, ja que està organitzat per ser explotat. Al mateix temps, aquesta organització adequada es converteix en un criteri estètic, ja que serveix per a definir la bellesa d'aquest paisatge (BROCKMEYER, 1975; PURCELL, 1996, 157 i següents). El vi torna a aparèixer una altra vegada i ho fa com un element essencial que s'associa amb una doble sèrie d'imatges: fertilitat, laboriositat i riquesa (com a producte agrícola transformat i comercialitzat), d'una banda, i cultura (com a bé el consum del qual denota bon gust i estatus i s'associa a la vida urbana), de l'altra. En aquest text, a més, el vi es relaciona amb un altre dels productes mediterranis típics, el blat, que també té en la literatura clàssica unes connotacions culturals importants. La descripció es reforça, finalment, amb la introducció de la comparació amb Itàlia; en aquest cas, una comparació dotada de connotacions culturals molt poderoses.

Allò que interessa Floro és, en resum, l'elaboració d'una imatge a través de l'ordenació d'uns elements codificats per la literatura clàssi-

ca. Aquesta imatge serveix per mostrar la riquesa, el poder i la fama de Tàrraco, que és també la de les seves elits; no vol ser, en cap cas, una descripció exacta de la geografia o els recursos de l'indret.

Com s'observa en els autors citats, la informació de les fonts literàries sobre el vi de Tàrraco és elusiva i ambigua. El seu ús revela, en primer lloc, la valoració cultural i les representacions i associacions que una societat desenvolupa respecte d'un objecte, un procés productiu o un territori, així com alguns dels mecanismes utilitzats per crear aquestes representacions. Però, al mateix temps, se silencien completament les qüestions o els problemes que consideren estrictament econòmics en una perspectiva moderna. La situació mostra la falta d'autonomia del discurs econòmic en la literatura antiga, reflex de la falta d'autonomia de l'economia respecte d'una societat i els seus valors culturals (GIARDINA, 1989, 429; SCHIAVONE, 1989, 7 i següents).

Paral·lelament, aquest conjunt de referències planteja problemes que són el resultat de les necessitats del procés d'elaboració literària. El més important és el dels criteris que intervenen en la formació i transmissió d'imatges i models. Aquest procés, basat en el criteri d'autoritat i, també, en preferències estètiques, ens situa permanentment davant del problema de la fiabilitat de les dades. De fet, les representacions d'un territori, en tant que apareixen com a paisatges ordenats (civilitzats), són un gènere estereotipat i els elements que integren tenen un caràcter atemporal: fertilitat, diversitat o abundància (factors productors de riquesa si són explotats adequadament) són la base de tota descripció d'un territori o província i es repeteixen en textos separats pel temps. D'aquesta forma, l'al·lusió a la presència i explotació d'un recurs natural o agrícola pot ser un recurs literari abans que una dada estrictament contemporània observada o recollida per un escriptor. Els problemes d'estudi de la història econòmica i per establir una cronologia són evidents.

En un altre ordre de coses, les referències al vi (i a altres recursos agrícoles i naturals) en època romana també mostren la perspectiva que determina les descripcions literàries d'un fenomen econòmic. Com s'apreciava en Plini, existeix un doble interès: per la producció, com a font de riquesa que assegura l'estabilitat social (i aquí s'inclouen l'acu-

mulació de recursos i mitjans de producció en un patrimoni) i pel producte final, elaborat i comercialitzat, que proporciona un benefici; precisament per haver patit una transformació que facilita la circulació i permet obtenir qualitats i preus diversos, el vi és potser el cas més representatiu. Aquest caràcter de bé de consum heterogeni explica una circulació i una percepció molt diversa en els estrats que componen la societat romana. A partir dels valors atribuïts i de les percepcions socials es creen les imatges literàries de Marcial i Plini.

En aquest horitzó mental, les descripcions geogràfiques i etnogràfiques antigues rarament aporten suficients dades com per poder reconstruir les estructures de la producció i de la propietat i l'evolució particular d'un fenomen econòmic en una religió. En el cas de Tàrraco, a més, la denominació del producte planteja una sèrie d'ambigüitats que dificulten la interpretació de la posició i extensió de la viticultura en un context econòmic i social més ampli: quan Plini o Marcial parlen de tarraconense, es refereixen a un sol vi de qualitat molt definida o, pel contrari, al·ludeixen a una denominació geogràfica que engloba diversos vins?; i en relació amb aquesta mateixa qüestió, aquesta producció coincideix amb el territori de Tàrraco, en sobrepassa els límits o bé n'ocupa només una àrea reduïda? És possible, fins i tot, que l'èxit d'aquest vi provoqués que altres zones intentessin emparar-se sota el seu prestigi per assegurar l'exportació de la seva producció. Plantejar aquests interrogants no és un assumpte secundari, ja que la producció i la distribució d'un vi de qualitat suposa unes formes determinades d'organització del procés (per inversions i escala organitzativa) i uns canals de circulació restringits.

L'exemple de Tàrraco és ideal per conèixer el procés formatiu d'un vi de qualitat per la integració d'aquest fenomen econòmic en un context socio-cultural més ampli: la importància de la ciutat en relació a la resta de la província i per les vinculacions amb la capital. Permet, a més, una reflexió sobre els límits de la informació escrita i sobre les dificultats de relacionar-la amb l'evidència arqueològica disponible. Però, el territori i la pròpia ciutat presenten buits de documentació, arqueològica i epigràfica bàsicament, que dificulten l'anàlisi i poden conduir a conclusions errònies.

L'estudi del vi de Tàrraco presenta nombrosos problemes, i no és possible, ara per ara, establir-ne l'evolució general com a fenomen productiu ni la seva importància dins de la producció vinícola de l'àrea litoral de Catalunya i el País Valencià. Sens dubte, un dels factors que s'ha de tenir en compte és la falta de suficients dades tipològiques i epigràfiques per identificar les àmfores en què s'envasava aquest vi⁶; per això existeixen altres limitacions que depenen, en darrera instància, de la metodologia emprada i dels plantejaments teòrics de partida. Un resum de l'estat actual dels nostres coneixements permetrà situar alguns límits.

Els dipòsits excavats i les restes mostren una circulació important del vi de la Tarraconense cap a la Gàl·lia i Itàlia entre el darrer quart del segle I aC i mitjan del segle I dC⁷. Les úniques àrees productores identificades, dins d'aquest corrent general, són l'àrea laietana, on destaquen les zones més properes de la colònia Bàrcino (vall del riu Llobregat i part de les comarques del Maresme i el Vallès), el curs inferior de l'Ebre i el litoral de Girona. Aquestes zones concentren el major nombre de tallers, fet que s'ha de relacionar amb la gran densitat i antiguitat del poblament romà, i les evidències més primerenques de fabricació d'àmfores. A més, algunes d'aquestes zones mostren ritmes diferents d'evolució, com el curs inferior del Llobregat, que exporta els seus vins en proporcions importants des de finals del principat d'August⁸. La primera exportació del vi tarraconense sembla que afecta principalment l'occident europeu en l'època augusta; en aquest moment, Itàlia proporcionaria un mercat més limitat i només a partir del segon quart de segle I dC es convertiria en una consumidora important.

- 6 Les escasses dades epigràfiques recollides en el *Corpus Inscriptionum Latinarum*, que formen la del corpus de M. H. CALLENDER, *Roman amphorae* (Londres, 1965), no s'han atribuït a àmfores tarraconenses fins a èpoques recents.
- 7 CORSI-SCIALLANO, LIOU, 1985, 167 y 172; MIRO, 1988, 189 i següents; amb tot, l'evidència disponible només permet una valoració aproximada, mai absoluta, del fenomen i de la seva importància en relació a altres províncies exportadores.
- 8 La implantació precoç de la viticultura en algunes d'aquestes zones s'ha de relacionar amb una organització del poblament urbà i rural del litoral català entre els segles II i I aC.: REVILLA, 1995, 142 i següents; en el cas del riu Llobregat i l'àrea que envolta Bàrcino, la cronologia dels tallers fa pensar en un procés iniciat, o impulsat a gran escala, amb la fundació de la colònia: REVILLA, 1998; la documentació arqueològica està recollida a SOLIAS, 1990 i MIRO, 1988, 15 i següents.

Les excavacions d'alguns centres urbans i portuaris han mostrat una presència significativa d'àmfores tarraconenses en nivells augustals. Així passa a Ostia, on aquests recipients suposen al voltant del 15% de les importacions de vi dels estrats del dipòsit de la Longarina, datats en el primer decenni del segle I dC. Proporcions similars apareixen en els nivells augustals d'algunes ciutats del Roine i del límit germànic. Aquestes coincidències semblen indicar quin ha estat el pes real de les exportacions tarraconenses de vi en aquest període i la posició en relació a d'altres províncies proveïdores. Aquestes xifres, sumades a les restants exportacions hispanes (oli i vi de la Bètica, fonamentalment), ajuden a precisar la posició econòmica que les fonts literàries d'inicis del Principat atribueixen a les províncies hispanes. Estrabó, que al·ludeix al vi del litoral mediterrani i a la seva circulació (III, 4, 16), n'és un bon exemple.

Les proporcions de vi tarraconense són les més reduïdes en els àmbits del segle I dC avançat d'Ostia i altres llocs d'Itàlia, fins arribar a valors al voltant del 6% de les àmfores vinàries en dipòsits de l'època de Trajà. Amb els antonins, la presència d'àmfores tarraconenses sembla residual.⁹ Malgrat això, és precisament en la segona meitat del segle I dC i en la primera meitat del següent quan es concentren la majoria de les referències literàries als vins hispans, incloses totes les referències específiques a qualitats, localitzacions geogràfiques i comparacions de valor. Aquesta aparent paradoxa mostra la inutilitat de comparar mecànicament els resultats de dos tipus de fonts documentals: els textos i les dades arqueològiques. La situació encara es complica més si es té en compte la pervivència de la producció d'àmfores en certes àrees del litoral mediterrani d'Hispania fins ben avançat el segle III.

Sobre aquest fet s'han suposat explicacions que resolen parcialment el problema, com assenyalar les dificultats d'identificació d'algunes àmfores hispanes (per exemple, les imitacions de la forma Gauloise 4).

⁹ Per a la Longarina: HESNARD, 1980; TCHERNIA, 1986, 154; per a l'eix Roine-Rin: DESBAT, MARTIN-KILCHER, 1989, 347; per a Itàlia, PANELLA, 1989; la quantificació d'àmfores és molt difícil, ja que no sempre han estat identificades correctament i no tots els contextos són comparables.

Sembla millor, amb tot, no analitzar el producte (el vi) i el fenomen (la història de la viticultura de la Tarraconense) com un bloc homogeni i reconèixer l'existència de línies d'evolució particulars en cadascun dels territoris afectats. Aquestes línies d'evolució, a més, han de relacionar-se amb l'elaboració, segons estratègies i possibilitats que canviaran amb el temps, de vins de qualitats diverses i en quantitats variables, que no van ser consumits de la mateixa manera. Els vins de qualitat tarraconense i els seus derivats (de Tàrraco, Lliria i el vinagre de Lliria) presenten, a més, problemes especials. Com a bé de valor elevat van ser el resultat d'un procés d'elaboració que necessitava una tradició prèvia, però també suposaven necessàriament uns canals d'exportació i, més que en el cas dels vins de taverna, d'una difusió i acceptació conscients en certs àmbits socials. La seva «aparició» en les fonts literàries, en tant que mostra un coneixement cultural i un consum determinats, és el reflex d'una situació socio-cultural: l'acceptació i consum com a bé de prestigi. Aquest condicionament va restringir la seva circulació en termes socials (a una elit) i geogràfics (la ciutat de Roma), per la qual cosa no es pot analitzar la seva presència i la seva cronologia en termes estrictament quantitius. Fins a quin punt l'evidència material pot per ambigua ho mostra el fet que l'únic vi tarraconense de qualitat identificat arqueològicament a Itàlia és el lliarià. Aquest vi i els seus derivats s'ha localitzat a Roma, Ostia, Pompeia i en les rutes que porten a Itàlia¹⁰.

Tàrraco presenta el problema afegit que la identificació literària d'un vi de qualitat pot haver contribuït a emascarar l'existència d'altres produccions locals. Es fa difícil pensar que el territori va elaborar únicament i exclusiva vins de preu elevat i que aquesta fos la intenció des de l'inici del procés¹¹. Fins ara, només es disposava de les cites de Plini o Marcial i alguns tallers mal coneguts i semblava que aquesta produc-

10 *Laur(onense) ve(tus) vid.* CIL XV 4577-79 (Roma); CIL IV 5558 (Pompeia); per aquestes troballes: LIOU, 1987, 112 i següents; la cronologia se situa a mitjan segle I dC; la localització de Lliria és incerta; entre altres localitzacions, s'ha proposat el Vallès: ESTRADA, VILARONGA, 1967, 242 i següents; MIRO, 1988, 242 i següents.

11 No entrem a tractar aquí el problema de les produccions de vi de l'època tardana i dels circuits comercials en el litoral de la província Tarraconense; per això: J. A. REMOLA, *El comerç marítim durant el tardo-imperi: el cas de Tàrraco a través de les àmfores*, Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1996.

ció vinícola era un fet limitat en el temps, en el qual l'existència d'un vi de qualitat justificava una exportació a un mercat important. Amb tot, els darrers anys s'han identificat nous centres de producció amfòrica i tipologies que proporcionen cronologies d'inicis del segle I aC o, fins i tot, anteriors (*vid. infra*). A més, l'associació entre viticultura i producció amfòrica sembla totalment consolidada en l'època augusta (*vid. infra*). Aquest desenvolupament no pot explicar-se únicament recorrent a situacions anteriors de més d'un segle.

Sembla evident, en resum, que l'anàlisi d'un territori concret i dels tipus de vi produïts, d'allí on es tinguin dades al respecte, exigeix un ús específic de les dades arqueològiques i literàries.

Territori, vil·les i producció d'àmfores

L'evidència arqueològica més significativa per establir l'extensió de la viticultura al Camp de Tarragona l'aporta la identificació d'infraestructures del premsat i, en especial, la d'instal·lacions relacionades amb la principal activitat complementària: la producció d'àmfores.

Les evidències sobre la producció d'àmfores en aquesta àrea són importants, si bé parcials. Fins ara es coneix una dotzena de terrisseries distribuïdes, essencialment, al nord i a l'occident de la ciutat, entre el riu Francolí i els darrers contraforts de les muntanyes de Prades. S'atribueix la fabricació d'àmfores, amb tota seguretat, al mas de Gomandí, les planes del Roquí o mas d'Antoni Corts, la Buada, el Burguet, els Antigons, la Canaleta i la Clota. El Vilar és introduït en aquest inventari per J. Massó, però amb alguns dubtes a causa de l'absència de materials significatius, mentre que P. Gebellí dubta que el Burgar o Brugar, les Timbes i molins Nous puguin considerar-se tallers. En aquesta mateixa àrea es localitzen altres forns la producció dels quals es desconeix, com el del barranc de la Premsa Cremada¹².

12 REVILLA, 1995, 174 i següents; MASSO, 1998, 285; GEBELLI, 1998, 223; en els casos dubtosos, GEBELLI afegeix Calabecs.

Les troballes s'estenen a l'àrea nord-occidental del territori, amb un poblament rural dens i que es remunta al segle I aC: la Clota (Creixell), Tomoví (el Vendrell) i el Vilarenc (Calafell). Potser es podria incloure el taller de la vil·la de Darró, a Vilanova i la Geltrú; encara que no se'n coneixen amb precisió els límits del territori urbà, algunes dades epigràfiques han relacionat aquesta vil·la amb Tarraco¹³. També és interessant assenyalar la proximitat del taller de ceràmiques ibèriques de Fontscaldes i, més al sud, la presència dels tallers del curs inferior de l'Ebre (l'Aumedina, el mas del Catxorro), de cronologia augustea, integrats en el paisatge rural que devia dependre de la ciutat de Dertosa (REVILLA, 1995, 165 i següents). L'anàlisi de tots aquests llocs presenta els mateixos problemes que la majoria de centres artesanals del litoral de la Tarraconense. En general, són troballes antigues i sense excavació estatigràfica o descobriments fruit de sondejos parcials. Per això, no es coneix bé la cronologia, les infraestructures i l'organització. Les evidències materials es limiten al fons dels Antigons, mas de l'Antoni Corts, la Buada i el Vilar i a abocadors ben localitzats, a la Clota i el Vilarenc.

En plantejar les característiques i la significació d'aquest fenomen artesanal, s'ha de tenir present que no es pot parlar de taller d'àmfores com una forma productiva específica (REVILLA; 1995, 159). Els centres del Camp de Tarragona van incloure la fabricació d'àmfores dins d'una àmplia categoria d'*instrumenta*: ceràmiques comunes, *dolia*, terra sigil·lada i materials de construcció. Aquesta combinació és la norma en els tallers catalans i és molt freqüent en tallers del sud d'Hispania, la Gàl·lia i Itàlia (REVILLA, 1995, 69 i 116 i següents). En l'estat actual de coneixements, no es pot establir com va organitzar-se la producció: simultaneïtat de repertoris? Substitució d'uns elements per altres? O incorporació de nous? Aquestes precisions depenen de la possibilitat d'establir l'organització interna, les dimensions i l'evolució de cada un dels centres productius.

Alguns d'aquests es localitzaven en vil·les (els Antigons, Tomoví i el Vilarenc) i sembla que depenien, com a activitat complementària, de

13 Per a la Clota, VILASECA, 1994; per a Tomoví i el Vilarenc, REVILLA, 1994 y 1995, 185; REVILLA, (en premsa); per a Darró, LOPEZ, 1986-89.

l'organització general del cicle d'activitats econòmiques d'una explotació rural; més concretament, la seva creació respondria a les necessitats d'envasar un excedent de vi. Conseqüentment, es pot pensar que la seva activitat i les possibilitats d'expansió estarien condicionades per la dependència de la viticultura. Malgrat això, la gran majoria dels tallers de la Tarraconense van dependre de vil·les i van fabricar, a més, una àmplia gamma de productes de ceràmica. La raó sembla que radica tant en el proveïment de les necessitats internes de la vil·la com en l'aprofitament de les possibilitats que ofería un mercat proper: altres nuclis rurals o les ciutats. De fet, una producció complementària apareix gairebé com una condició estructural per mantenir la necessitat fonamental: la fabricació de l'*instrumentum* relacionat amb la producció d'un excedent comercialitzable. En aquest context, a més, un taller podria incloure l'elaboració de nous productes si es considera rendible. L'eix del sistema sembla que és la iniciativa i les capacitats del propietari rural (DI PORTO, 1984; REVILLA, 1995, 104-105, 140 i següents; 158).

Indrets excavats recentment permeten plantejar altres possibilitats. Les planes del Roquís sembla un centre de grans dimensions, amb diversos forns, dependències de treball i magatzems, organitzat en forma d'un conjunt de naus, una àrea amb forns en bateria i alguns espais a l'aire lliure. La seva extensió i organització remet a un tipus de concentració artesanal amb certs paral·lelismes amb Fenals (Lloret de Mar), Llafranc (Palafrugell), el Roser (Calella) i, com a més proper, els plans d'en Jori (Montblanc). En alguns, com Llafranc, es detecta una activitat prolongada (gairebé tres segles) i una àmplia producció diversificada que arriba a una fase definida per un doble procés de selecció de formes i d'estandardització. Tot això permet parlar d'un centre dedicat a la producció artesanal, que potser integra diversos equips, que funcionaria amb independència de l'agricultura i atendria les necessitats d'un territori ampli (encara que segurament hi hauria situacions diverses en el temps); en aquest context, la producció d'àmfores només ocupa una part del procés de treball. Fenals, amb una producció de ceràmiques comunes i imitacions de cuina, podria haver funcionat de la mateixa manera, mentre que en el cas de Montblanc sembla que existeix

una especialització en la producció de teules durant el segle II dC.

El cas del taller del mas de l'Antoni Corts planteja un major nombre d'interrogants. Pel seu emplaçament, les dimensions i la producció, podria haver funcionat com un centre de producció autònom durant tota la seva vida activa, o part d'aquesta: per una banda, està situat prop de la capital i part del seu repertori sembla que intenta respondre a les necessitats d'un mercat rural i urbà ampli, que, al mateix temps, demana uns productes molt precisos: terra sigil·lata (es fabriquen bols Drag. 37 decorats), antefixes, peces per a termes; d'altra banda, integrava diversos forns, alguns de grans dimensions, i que potser van poder funcionar simultàniament, fet que implicaria organitzar un procés de treball a gran escala (ADIEGO, FOGUET, VILASECA, en premsa). Però també hauria pogut dependre, en algun moment, d'una vil·la i haver-se desenvolupat posteriorment com a centre artesanal autònom. Cal pensar, fins i tot, que el seu funcionament com a nucli rural que va concentrar activitats artesanals podia haver estat el resultat de l'actuació d'un propietari o propietaris rurals que organitzarien l'explotació dels recursos naturals de les seves propietats, o de les inversions de comerciants de vi que necessitessin envasos. L'organització d'equips d'artesans permetria respondre a una demanda diversificada d'àmfores, vaixelles de taula, comunes o de cuina, i de materials de construcció i decoració generada per Tàrraco. De moment, la falta d'una excavació completa del conjunt només permet plantejar les diverses situacions possibles.

En aquest context és més evident la relació entre artesanat i viticultura que permet establir la fabricació d'àmfores. Les troballes realitzades la darrera dècada han permès precisar les tipologies amfòriques elaborades a l'àrea de Tàrraco i la seva cronologia. Amb anterioritat, els materials recollits en tallers no excavats i, en la seva majoria, destruïts oferien la imatge que l'inici de la producció d'àmfores se situava en un moment avançat al principat d'August o, fins i tot, més tard. En l'àrea més pròxima a la ciutat, els tallers de la Buada, mas de Gomandí, els Antigons i la Canaleta van fabricar àmfores Dressel 2-4 i Dressel 7-11; la Canaleta, a més, va incloure recipients de fons pla del tipus Oberaden 74 (MASSÓ, 1998; GEBELLÍ, 1998, 224). Als tallers de les

planes del Roquís, el Burguet, el Brugar i la Timba es fabricava exclusivament la forma Dressel 2-4 (MASSO, 1998); passa el mateix en llocs més allunyats, però també inclosos en l'àmbit d'influència urbà com la Clota i Tomoví.¹⁴ En aquest repertori faltaven algunes de les formes més antigues que apareixen en altres àrees del litoral català, bàsicament, les imitacions de Dressel 1 i Lamboglia 2 i la Tarraconense 1; també s'hi podria afegir alguns recipients de base plana (forma Oberaden 74).

Aquest buit s'ha omplert gràcies a les recents prospeccions d'una part del Camp de Tarragona. Entre els materials recollits s'han individualitzat imitacions de recipients grecoitàlics i de la forma Dressel 1 itàlica amb cronologies de finals del segle II principis de l'I aC; de moment, la seva difusió es limita a aquest territori, amb la presència ocasional de la capital. També es van detectar alguns exemplars de la forma Tarraconense 1¹⁵.

D'altra banda, les excavacions a la vil·la del Vilarenc (Calafell, Baix Penedès) han permès recuperar un ampli repertori de formes elaborades per un taller local. La part principal d'aquest repertori està formada per les formes que poden considerar-se característiques d'un taller d'època augustal: Tarraconense 1, Pascual 1, Dressel 2-4 i Dressel 7-11, acompanyades, en menor proporció, per la Dressel 1 Tarraconense i alguns recipients de base plana¹⁶. Una troballa recent permet precisar millor les relacions entre aquestes formes. En un nivell de rebliment amb grans quantitats de material constructiu i ceràmica, datat entre el 30 i el 10 aC, les produccions d'àmfores estan dominades en una proporció propera al 80% per la forma Tarraconense 1. La resta dels recipients es reparteixen entre imitacions de Dressel 1 i àmfores properes al tipus Lomba do Canho, la forma Pascual 1, algunes àmfores de base plana i tipus amfòric de difícil classificació (un d'ells proper a l'*amphore type 4* d'un derelict, localitzat a la badia de Marsella i datat al voltant

14 VILASECA, 1994; REVILLA, 1994; per a la cronologia de la forma Dressel 2-4 tarraconense: MIRO, 1988, 91.

15 La seva producció es podria situar a l'àrea del taller de ceràmica ibèrica de Fontscaldes: CARRETE, KEAY, MILLET, 1995, 80-84 y 160; per a la seva difusió, *ibid.*, 257; per a la Tarraconense 1, *ibid.*, 103, fig. 5.31.

16 Es tracta, bàsicament, del repertori dels tallers de l'Aumedina o mas del Catxorro, per posar exemples relativament propers i ben datats: REVILLA, 1995, 165 y 172.

de l'any 30 aC) (LONG, 1998, 342). La identificació i la datació de tipus precoços, amb la fabricació significativa, de moment només situada al taller Vilarenc, demostra que la viticultura a l'àrea de Tàrraco, a començaments del principat d'August, havia assolit un nivell de producció i d'exportació que justificava la integració d'una activitat artesanal complementària en algunes vil·les. Paral·lelament, la imitació i experimentació conscients amb les àmfores itàliques i els primers recipients sudhispànics, contenidors tots aquests de gran difusió en aquesta època, mostra la capacitat d'organitzar uns sistemes de treball artesanal que responen a un patrimoni tecnològic i cultural comú a Itàlia i a les províncies de l'occident mediterrani.

L'arqueologia mostra, conseqüentment, una activitat ben consolidada a finals del segle I aC, activitat que correspon a un procés exportador. El gran problema és que les àmfores d'aquesta àrea són totalment anònimes, bé perquè no presenten marques impreses bé per falta de particularitats que permetin la seva identificació tipològica. Per això, no es pot establir la importància de la seva difusió durant la primera època del principat.

El desconeixement dels tallers de Tàrraco planteja un altre problema: la cronologia final de la seva activitat i, en relació amb això, el final de les exportacions de vi de la zona. No parlem, conscientment, del final de la viticultura, ja que són qüestions que no s'han de confondre (*vid. infra*). Fins el moment, la majoria de datacions se situen de manera genèrica al segle I dC. Només els tallers de la Clota i de planes de Roquís proporcionen dates finals: època flàvia, pel primer, i inicis del segle II, pel segon. Aquest últim cas planteja, a més, una qüestió interessant: la possible perduració de l'activitat artesanal, reorientada cap a la fabricació de vaixelles de taula i ceràmiques comunes, després d'abandonar la producció d'àmfores. Aquestes cronologies no es relacionen fàcilment amb les notícies literàries.

El problema de base és establir una equivalència mecànica entre arqueologia i literatura. Com ja s'ha vist, algunes referències semblen respondre a *topoi* literaris, que potser no responen al moment de la redacció de la notícia; creiem que és, especialment, el cas de les notícies de Sili Itàlic o de Floro. La referència anterior de Plini mostra una

major precisió i sembla contemporània, però correspon a un producte d'elevat preu i, de forma significativa, no s'indica res pel que fa a la seva circulació, només un coneixement en els cercles limitats de l'elit de Roma. Aquest vi pot haver estat consumit en poca quantitat, difícil de rastrejar sense el complement de *tituli picti*. Com s'ha assenyalat, la seva localització és encara més complicada pels problemes que planteja la identificació de les àmfores tarraconenses dels segles II i III (que imiten nous recipients i poden haver desenvolupat altres metrologies).

No s'ha d'oblidar que el que mostren les fonts literàries, amb totes les seves limitacions, és un fenomen cultural i social: el coneixement i el consum d'un producte elaborat com a bé de prestigi abans que com a objecte econòmic. L'arqueologia mostra que aquest fenomen s'integra en un panorama més ampli, en termes cronològics i espacials: la producció del vi de Tàrraco sembla que va iniciar-se a certa escala, a la segona meitat del segle I aC, amb uns precedents que es situen ja a finals del segle II i inicis de l'I aC. Tot això encaixa perfectament en el context general de la Tarraconense. No coneixem les qualitats inicials (si es pot utilitzar el plural), els mercats i la seva importància en relació a altres àrees, encara que es pot pensar que la situació privilegiada de Tàrraco en època d'August permetria aprofitar un conjunt de factors politico-econòmics que van estimular la circulació de productes com l'oli bètic. Es tracta, com en el cas dels vins de l'Ebre, el Llobregat i el Maresme, de vins de consum popular, com mostra la seva presència a la Gàl·lia, Germània i Itàlia? Només a partir d'aquesta situació i sobre la base d'una experimentació apareixen posteriorment alguns vins de qualitat.

Caldria plantejar-se, finalment, fins a quin punt no estem prenent una part pel tot, limitant l'anàlisi de la viticultura a un sector privilegiat com és l'exportació de vins. La identificació dels recipients de transport suposa visualitzar i situar cronològicament aquest procés, i aquesta visualització, ja que permet quantificar les dades, justifica una cosa que és, parcialment, una il·lusió: establir uns volums de producció o fases diferents d'una història de la viticultura. Les advertències d'A. Tchernia sobre el tema són molt pertinents (TCHERNIA, 1986, 7 i 296; cf. PANELLA, 1989, 163). El final de les exportacions a gran escala o la

comercialització en un mercat local, que pot suposar el final de la fabricació massiva d'àmfores i dels tallers vinculats a la vil·la o grans centres artesanals, pot provocar la desaparició de l'evidència material. En altres termes, la circulació i la popularitat momentànies de certs vins de qualitat, en si mateixos de difusió limitada, és una de les situacions que mostren perfectament que el sistema de l'exportació i el final de la viticultura no són processos sinònims. La producció de vi del Camp de Tarragona sembla haver continuat més enllà d'inicis del segle II dC i només un millor coneixement arqueològic del medi rural permetrà precisar fins a quin moment, amb quina entitat i en quines condicions d'organització.

Elits i vins

L'aparició d'al·lusions literàries al vi de Tàrraco, en un context social molt precís, coincideix amb la promoció política i social de les elits d'Hispania. Ambdós fenòmens tenen el seu centre en la Roma de l'època làvia i antonina i tenen el seu punt de contacte en la circulació restringida d'un bé de prestigi. Creiem que aquesta coincidència geogràfica i cronològica reflecteix els interessos d'una part d'aquestes elits, les més integrades en la vida i en l'economia de Tàrraco, en la producció i la distribució de certs vins.

S'ha de reconèixer, amb tot, que estem mancats de tota evidència directa sobre la vinculació de membres d'aquesta elit local amb la producció de vi o amb l'agricultura en general. Les dades de què disposem mostren l'existència d'un poblament rural dens, amb vil·les luxoses, que se situen, especialment, a l'àrea suburbana. Només cal recordar els casos de Centcelles, Paret Delgada, els Antigons o els Munts. La seva implantació és el resultat de l'apropiació i l'organització del paisatge rural d'acord amb uns paràmetres econòmics i culturals que es reflecteixen en la descripció idíl·lica de Floro. Tanmateix, la majoria d'aquests llocs no poden relacionar-se amb els grans personatges i les famílies de rang senatorial i equestre residents a Tàrraco. Això dificulta conèixer un dels elements sobre els quals descansa la posició d'aquesta gent en la ciutat i en les institucions provincials: el seu patrimoni

fundacional. D'altra banda, tampoc es pot determinar amb precisió quines activitats econòmiques es realitzaven en aquestes vil·les, com s'organitzaven i com van evolucionar. Els elements materials disponibles solen ser fragmentaris i la majoria d'establiments no s'han excavat completament. Algunes evidències materials es relacionen directament amb la viticultura i la comercialització d'un excedent, com les produccions amfòriques i les instal·lacions identificades dels Antigons i el Vilarenc i, encara una mica més lluny, les de Darró i alguns petits nuclis agrícoles del Garraf; però altres són més ambigües i podrien correspondre a necessitats d'emmagatzematge més limitades (*dolia*, a Centcelles i altres vil·les). Un altre problema és el de la datació precisa de l'activitat en cada lloc.

La situació és molt complexa i s'ha d'analitzar en relació amb la naturalesa de la societat i de la vida urbana de Tàrraco (ALFOLDY, 1984 i 1991, 72). La ciutat, com a capital provincial, va actuar de centre d'acollida d'individus de famílies importants de tota la província, totes posseïdores d'un patrimoni consistent, però que havia d'adoptar formes diverses. Es tracta, per tant, d'una alta societat poderosa i amb importants vinculacions amb altres ciutats (dotada, per això, d'una certa heterogeneïtat) i en la qual la mobilitat i les possibilitats d'acció semblen més elevades que en altres contextos municipals. A Tàrraco s'establien les relacions socials i polítiques que permetien iniciar una carrera política i és també aquí on s'invertia una part de les fortunes, en forma d'evergetisme o mitjançant l'adquisició de propietats que es posarien en explotació. Al mateix temps, la xarxa de relacions que s'establia en l'àmbit polític i social van permetre l'aparició d'oportunitats relacionades amb l'agricultura, el comerç i les finances (àmbits que en molts casos es van haver de combinar). La presència d'una elit poderosa, dotada d'un patrimoni que s'utilitzaria d'acord amb la necessitat de consolidar una posició social, va tenir conseqüències sobre l'evolució de l'economia del territori. El reflex més directe dels interessos i possibilitats d'aquesta elit són els edificis rurals luxosos i la construcció, en alguns d'aquests, d'infraestructures agrícoles i artesanals que es van destinar a la producció i envasat del vi.

També es coneixen altres situacions que mostren l'existència de re-

lacions entre promoció social, mobilitat geogràfica i interessos econòmics. Recentment s'ha proposat establir una relació entre una família de *Tritium Magallum*, els *Mamilii*, i la producció d'una oficina de terra sigil·lata de la Rioja els productes de la qual apareixen al litoral català. Alguns membres d'aquesta família es van desplaçar a Sagunt i Tàrraco i en aquesta darrera ciutat van aconseguir ser flàmens en època dels antonins.¹⁷ L'origen de la riquesa i les activitats econòmiques que va desenvolupar aquesta família poden plantejar-se de forma diversa (propietaris rurals amb interessos en l'artesanat, participació directa en activitats artesanals i comercials). Amb independència de les interpretacions proposades (que tenen conseqüències importants per al coneixement de l'elit de Tàrraco), l'interès d'aquest exemple rau en el fet que mostra la diversitat de situacions, localitzacions i activitats que s'integren en els patrimonis de les elits municipals tarraconenses entre els segles I i II dC.

D'altra banda, també convé recordar que existeixen situacions que mostren la presència de grans propietaris en la producció i comercialització del vi tarraconense, propietaris que pertanyien a l'orde senatorial, de la més antiga noblesa romana, com Gnaeus Cornelius Lentulus Augur¹⁸; o les elits de províncies veïnes, com el recentment identificat Publius Usulensus Veiento, membre d'una important família de Narbona d'origen itàlic. Els interessos i el patrimoni d'aquest personatge han estat considerats de manera diversa: propietari amb terres al nord-est d'Hispania, per Tremoleda, i negociador, per M. Christol i R. Plana; aquestes situacions no són necessàriament antagòniques¹⁹. El seu cas és interessant perquè es tracta d'una regió veïna, vinculada

17 HALEY, 1988; ESPINOSA, 1988; aquesta vinculació de personatges importants amb la producció de *sigillata* no és estranya; apareix igualment en la fabricació de *sigillata* itàlica: WISEMAN, 1963; MOREL, 1996, 186 i seqüents, analitza aquest i altres casos i les seves conseqüències en un estudi general sobre la implicació de les elits romanes en l'artesanat.

18 GIANFROTTA, 1982; a aquest cas s'hi podria afegir el de la *gens Venuleia* que s'ha relacionat amb la marca *L. VENULEI*: PENA, BARREDA, 1997.

19 TREMOLEDA, 1998, 239, i CHRISTOL, PLANA, 1997, 91-92, indiquen, a més, que res permet pensar que el personatge tingués interessos en l'agricultura; A. DI PORTO, 1984, mostra, no obstant això, la diversitat de possibilitats, des de l'agricultura al comerç passant pel préstec, en què un propietari pot organitzar l'explotació del seus béns.

històricament a Catalunya i on es coneixen actuacions cesarianes i augustals similars als processos que es produeixen al nord-est d'Hispania (fundacions colonials, reorganització administrativa). Narbona és, a més, un centre comercial molt important, gràcies a la seva proximitat al Roine, per on van circular el vi tarraconense i l'oli bètic, entre altres productes. Aquí i en altres ciutats de la regió hi van actuar comerciants i homes de negocis amb connexions especialment fortes amb Hispania i Itàlia. L'inventari de relacions es podria ampliar a una altra llinatge, els Valtili, d'origen itàlic i també assentats a Narbona. Aquest nom s'ha relacionat amb la marca *L. VOLTEIL – L. VOLTEILI* (PENA, BARREDA, 1997, 66 i següents; CHRISTOL, PLANA, 1997, 95).

Les coincidències en la trajectòria històrica que han seguit algunes províncies veïnes, procés en el qual és fonamental l'actuació de l'estat romà i de les elits dirigents, van generar les condicions per formar i consolidar patrimonis i per establir vincles socials i connexions econòmiques. En aquest context, algunes famílies d'origen itàlic de la Narbonense van poder desenvolupar interessos econòmics a l'altra banda dels Pirineus, al mateix temps que algunes famílies senatorials d'Itàlia. En aquest context de la segona meitat del segle I aC, quan es desenvolupa, a gran escala, la producció i exportació del vi tarraconense, s'haurien d'incloure els inicis de la viticultura a Tàrraco.

Finalment, en la història d'aquest vi també hi van jugar un paper important els factors d'ordre social i cultural. Durant la segona meitat del segle I i principis de II dC, les elits de les províncies Bètica i Tarraconense van assolir els més alts llocs de l'administració i el poder imperial: ja s'ha assenyalat el paral·lelisme geogràfic i cronològic entre aquesta situació i l'aparició del vi en Plini, Marcial o Sili Itàlic, que no pot ser casual. És molt probable que el poder i el prestigi dels hispans anessin acompanyats de la introducció de gustos i signes de riquesa, entre els quals el consum de certs vins, un bé de prestigi amb un ús social ben codificat, seria un element essencial. El caràcter especial que assumeix aquest vi es veuria reforçat per la capacitat d'un senyor de produir i consumir el seu propi vi, fet que inclou exhibir-los en certes situacions (sobre el paper de les elits com a consumidores de vins que elles mateixes poden produir: TCHERNIA, 1986 i 1987). Segurament,

L'evolució posterior d'aquest vi hispànic fou condicionada per la història de les elits que van contribuir a la seva difusió.

Conclusió

L'exemple del vi de Tàrraco mostra que és necessari integrar diversos tipus de documentació i diverses metodologies si es pretén interpretar la posició d'un producte o d'un procés productiu dins d'un model econòmic i, a partir d'això, valorar-ne l'impacte sobre l'organització d'un territori. El progrés en el coneixement arqueològic de la ciutat i la de la seva àrea rural ha permès conèixer millor l'estructura del seu poblament i de les pràctiques econòmiques que s'hi van desenvolupar, en particular, la implantació de la viticultura des del segle I aC. També ha evidenciat la relació entre producció i comercialització que suposen, en l'àmbit de les explotacions, la integració d'activitats artesanals.

Les fonts literàries ofereixen una aproximació complementària a aquest quadre general. Les seves referències presenten tota una sèrie de problemes i ambigüitats que resulten del seu ús en un gènere, en moltes ocasions com a *topoi*. A canvi, ofereixen una cronologia i un context cultural precisos que indiquen el coneixement en la societat. A través d'aquest coneixement, és possible conèixer les representacions elaborades pels diversos grups socials sobre un bé de consum i els seus canals de distribució, els ritmes i les situacions en què s'introdueixen.

La varietat de les dades i de les aproximacions possibles, en resum, no fa sinó reflectir la complexitat d'un fenomen, la producció i el consum del vi tarraconense, que afecta tant la història econòmica com la societat i les representacions culturals.

Bibliografia

- Adiego, Foguet, Vilaseca, en prensa: P. Adiego, G. Foguet, A. Vilaseca, «El Mas d'en Corts (Reus i Riudoms), un centre productor de materials ceràmics del segle I d.C.», *Tribuna d'Arqueologia 1998-1999* (Barcelona, en prensa).
- Alföldy, 1984: G. Alföldy, «Drei Städtlichen Eliten im römischen Hispanien», *Gerion* 2 (1984) 193-238.
- Alföldy, 1991: G. Alföldy, *Tarraco. Forum* 8 (1991).
- Brockmeyer, 1975: N. Brockmeyer, «Die villa rustica als Wirtschaftsform und die ideologisierung der Landwirtschaft», *Ancient Society* 6 (1975) 213-228.
- Carreté, Keay, Millet, 1995: J. M^a. Carreté, S. J. Keay, M. Millet, *A Roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain 1985-1990* (Ann Arbor, 1995).
- Comas et al., 1998: M. Comas et al., «Un tipus d'àmfora Dressel 1 de producció laietana», en M. Mayer, J. M^a. Nolla, J. Pardo (eds.), *Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior* (Barcelona, 1998) 149-161.
- Corsi-Sciallano, Liou, 1985: M. Corsi-Sciallano, B. Liou, *Les épaves de Tarraconaise à chargement d'amphores Dressel 2-4*. *Archaeonautica* 5 (1985).
- Christol, Plana, 1997: M. Christol, R. Plana, «Els *negotiatores* de Narbona i el vi català», *Faentia* 19/2 (1997) 75-95.
- Desbat, Martin-Kilcher, 1989: A. Desbat, S. Martin-Kilcher, «Les amphores sur l'axe Rhône-Rhin à l'époque d'Auguste», en *Amphores romaines et histoire économique, dix ans de recherches, Siena, 1986* (Roma, 1989) 339-365.
- Di Porto, 1984: A. di Porto, «Impresa agricola ed attività collegate nell'economia della 'villa'. Alcune tendenze organizzative», *Sodalitas. Scritti in onore di Antonio Guarino*, vol. VII (Nápoles, 1984) 3235-3277.
- Espinosa, 1988: U. Espinosa, «Riqueza mobiliaria y promoción política; los *Mamili de Tritium Magallum*», *Gerión* 6 (1988) 263-272.
- Estrada, Villaronga, 1967: J. Estrada, L. Villaronga, «La 'Lauro' monetal y el hallazgo de Cánoves», *Ampurias* 29 (1967) 135-194.
- Fernández Chicarro, 1948: C. Fernández Chicarro, *Laudes Hispaniae* (Madrid, 1948).
- García, Gurri, 1996-97: J. García, E. Gurri, «Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardo-

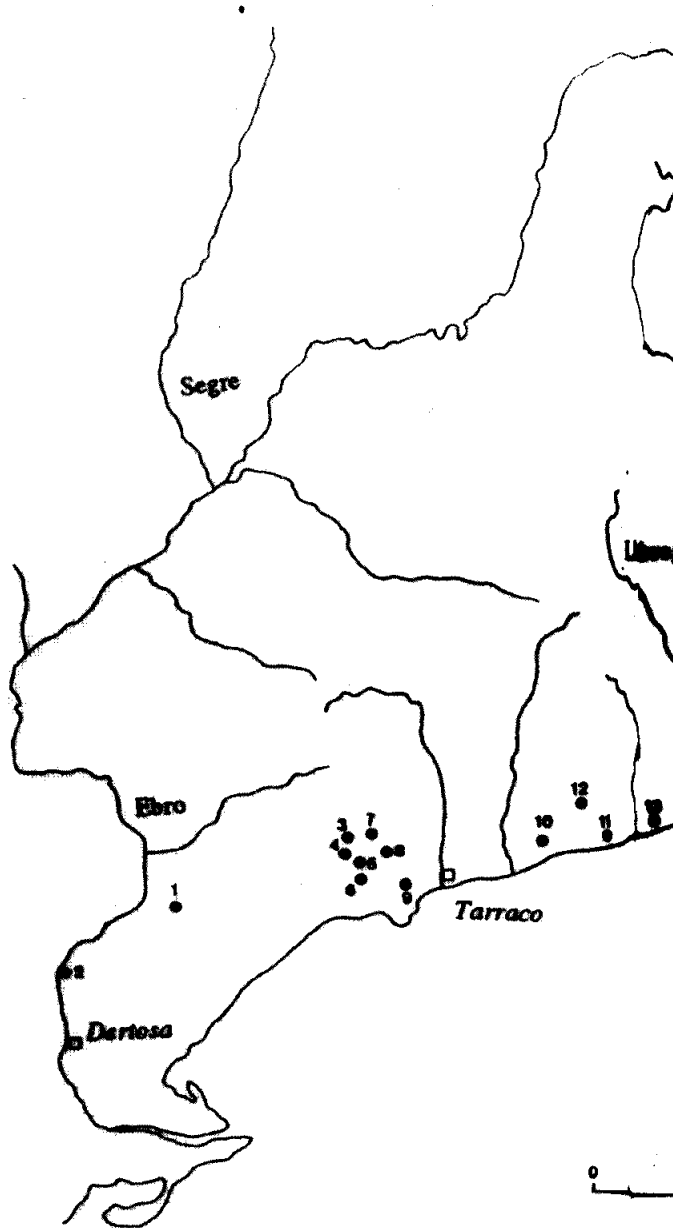
- republicana», *Hispania i Roma. D'August a Carlemany. Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins XXXVI* (1996-97) 397-424.
- Gebellí, 1998: P. Gebellí, «Les exportacions amfòriques del Camp de Tarragona al sud-est de França», en *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia, Comerç i vies de comunicació (1000 aC-700 dC), Puigcerdà, 1997* (Puigcerdà, 1998) 223-230.
- Gianfrotta, 1982: P. Gianfrotta, «Lentulo Augure e le anfore laietane», *Epigrafia ed ordine senatorio. Tituli 4* (1982) 475-479.
- Giardina, 1989: A. Giardina, «L'economia nel testo», en G. Cavallo, P. Fedelli y A. Giardina (eds.), *Lo spazio letterario di Roma antica I, La produzione del testo* (Roma, 1989) 401-431.
- Gómez Espelosín, Pérez Largacha, Vallejo Girvés, 1995: J. Gómez Espelosín, A. Pérez Largacha, M. Vallejo Girvés, *La imagen de España en la Antigüedad clásica* (Madrid, 1995).
- Haley, 1988: E. W. Haley, «Roman elite involvement in commerce: the case of the spanish *TT. Mamilii*», *AEArq.* LXI, (1988) 141-156.
- Hesnard, 1980: A. Hesnard, «Un dépôt augustéen d'amphores à La Longarina, ostie», E. C. Kopff, J. H. d'Arms (eds.), *The Seaborne Commerce of Ancient Rome: Studies in Archaeology and History* (Roma, 1980) 141-156.
- Járrega, 1998: R. Járrega, «La producció amforal romana del Camp de Tarragona. Estat de la qüestió», *2 Col·loqui d'Arqueologia Romana, El vi a l'antiguitat, Economia, producció i comerç al Mediterràni occidental, Badalona, 1998* (Badalona, 1998) 430-437.
- Liou, 1987: B. Liou, «Inscriptions peintes sur amphores: Fos (suite), Marseille, Toulon, Port-la-Nautique, Arles, Saint-Blaise, Saint-Martin-de-Crau, Mâcon, Calvi», *Archaeonautica* 7 (1987) 55-139.
- Long, 1998: L. Long, «Lucius Volteilius et l'amphore de 4ème type. Découverte d'une amphore atypique dans un épave en baie de Marseille», *2 Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, El vi a l'antiguitat, Economia, producció i comerç al Mediterràni occidental, Badalona, 1998* (Badalona, 1998) 341-349.
- López, 1986-89: A. López, «Los talleres anfóricos de Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona). Noticia de su hallazgo», *Empúries* 48-50 (1986-89) 64-71.
- Massó, 1998: J. Massó, «Dades sobre la producció d'àmfores de vi romanes en el sector occidental del Camp de Tarragona», *2 Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, El vi a l'antiguitat, Economia, producció i comerç al Mediterràni occidental, Badalona, 1998* (Badalona, 1998) 283-288.

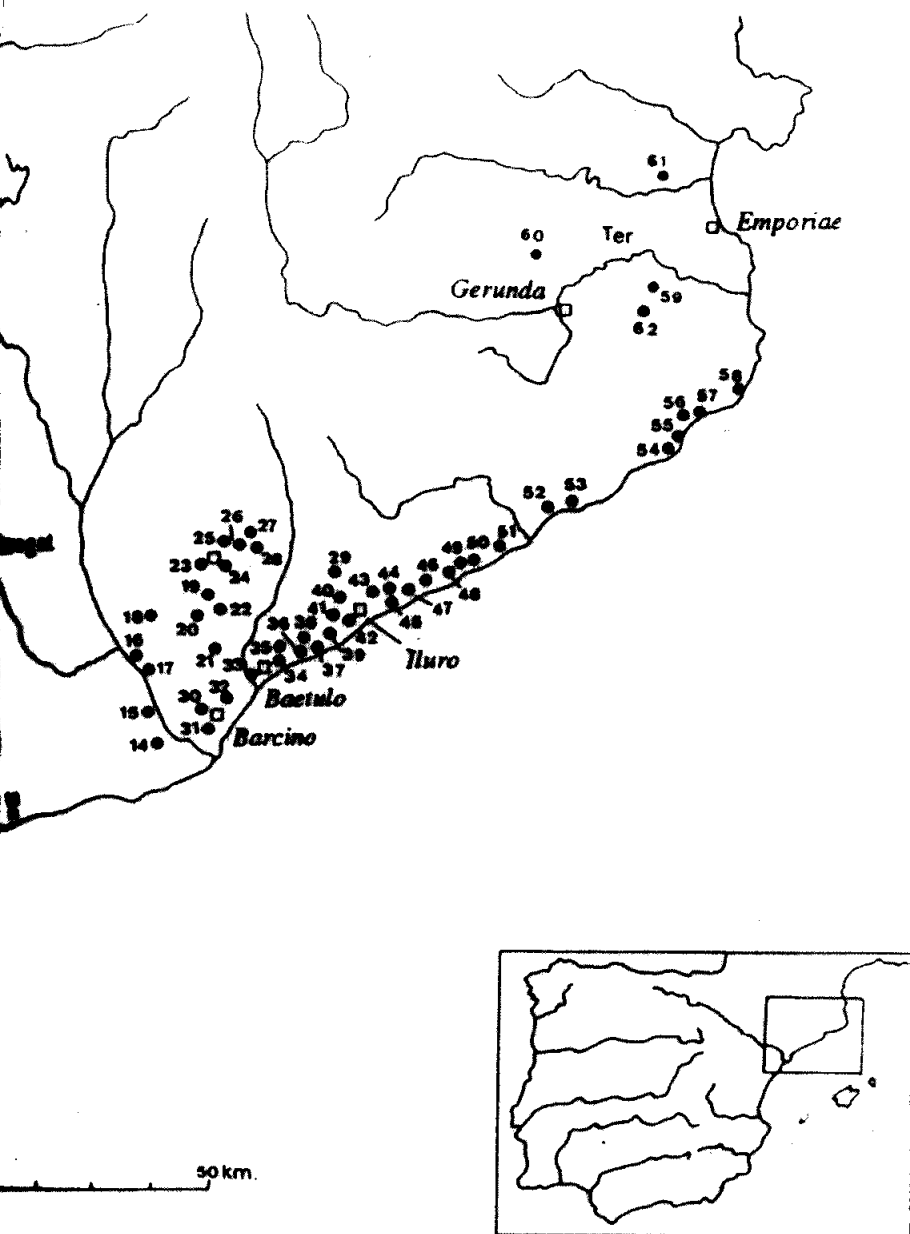
- Miró, 1988: J. Miró, *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I a.C.-I d.C.)* (Oxford, 1988).
- Morel, 1996: J.-P. Morel, «Elites municipales et manufacture en Italie», en *Les élites municipales de l'Italie péninsulaire des Gracques à Neron, Clermont-Ferrant*, 1991 (Nápoles-Roma, 1996) 181-198.
- Panella, 1989: C. Panella, «Le anfore italiche del II secolo D.C.», *Amphores romaines et histoire économique, dix ans de recherches, Siena, 1986* (Roma, 1989) 138-178.
- Pena, Barreda, 1997: M. J. Pena, A. Barreda, «Productores de vino del nordeste de la Tarraconense. Estudio de algunos *nomina* sobre ánforas Laietana 1 (=Tarraconense 1)», *Favèntia* 19/2 (1997) 51-73.
- Purcell, 1995: N. Purcell, «The Roman *villa* and the landscape of production», en T. J. Cornell, K. Lomas (eds.), *Urban Society in Roman Italy* (Londres, 1995) 151-179.
- Revilla, 1994: V. Revilla, «El alfar romano de Tomoví. Producción anfórica y agricultura en el área de Tarraco», *Butlletí Arqueològic, època V*, núm. 16 (1994) 111-128.
- Revilla, 1995: V. Revilla, *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.-III d.C.)*, Barcelona, 1995.
- Revilla, 1998: V. Revilla, «Artesanado rural y comercio del vino de la Tarraconense en el siglo I d.C.», en *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia, Comerç i vies de comunicació (1000 aC-700 dC)*, Puigcerdà, 1997 (Puigcerdà, 1998) 201-208.
- Revilla, en prensa: V. Revilla, «La *villa* del Vilarenc (Calafell, Tarragona): Arquitectura y organización espacial de un *fundus* del territorio de Tarraco», en *Tàrraco 1999. Jornades d'arqueologia sobre intervencions a la ciutat antiga i al seu territori (1993-1999)*, Tarragona, 1999 (en prensa).
- Schiavone, 1989: A. Schiavone, «La struttura nascosta. Una grammatica dell'economia romana», en *Storia di Roma, vol. IV, Caratteri e morfologia* (Turín, 1989) 7-69.
- Solias, 1990: J. M^a. Solias, *El poblament del curs inferior del Llobregat en època ibèrica i romana* (Tesis Doctoral inédita; Universidad de Barcelona, 1990).
- Tchernia, 1971: A. Tchernia, «Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au début de l'Empire», *AEArq.* XLIV, núms. 123-124 (1971) 38-85.
- Tchernia, 1986: A. Tchernia, *Le vin de l'Italie romaine* (Roma, 1986).

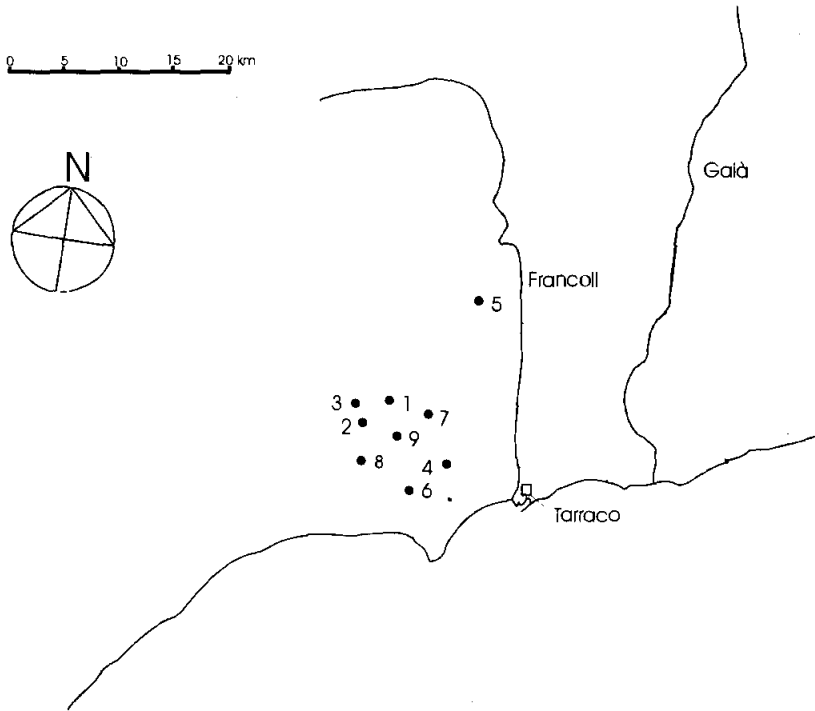
- Tchernia, 1987: A. Tchernia, «Modèles économiques et commerce de vin à la fin de la République et au début de l'Empire», *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç a la Mediterrània Occidental, Badalona, 1985* (Badalona, 1987) 327-336.
- Tremoleda, 1998: J. Tremoleda, «Pvblivs Vsvlens Veiento. Un magistrat narbonès amb propietats al nord de la Tarraconense», en *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Comerç i vies de comunicació (1000 aC-700 dC), Puigcerdà, 1997* (Puigcerdà, 1998) 231-241.
- Vilaseca, 1998: A. Vilaseca, *La Clota. Un assentament romà*, Creixell, 1994.
- Wiseman, 1963: T. P. Wiseman, «The Potteries of Vibienus and Rufrenus at Arretium», *Mnemosyne* 16 (1963) 275-283; ahora, en *Roman Studies* (Wiltshire, 1987) 6-14.

1.- Tallers ceràmics amb producció amfòrica al nord-est d'*Hispania Tarraconensis* (segons V. Revilla, 1995).

1, L'Aumedina (Tivissa); 2, Mas del Catxorro (Benifallet); 3, Mas del Coll (Riudoms); 4, Mas de l'Antoni Corts o El Roquís (Riudoms); 5, Timba del Castellot (Riudoms); 6, Molins Nous (Riudoms); 7, La Buada (Reus); 8, El Vilar (Reus); 9, Antigons (Reus); 10, La Clota (Creixell); 11, El Vilarenc (Calafell); 12, Tomoví (El Vendrell); 13, Darró (Vilanova i la Geltrú); 14, Vila Vella (Sant Boi); 15, Can Reverter (Sant Vicenç dels Horts); 16, Can Pedrerol (Castellbisbal); 17, Can Tintorer (El Papiol); 18, Can Jofressa (Terrassa); 19, La Salut (Sabadell); 20, Can Feu (Sant Quirze del Vallès); 21, Santa Maria de les Feixes (Cerdanyola del Vallès); 22, Camp d'en Ventura de l'Oller (Santa Perpetua de Mogoda); 23, Carrer Balmes (Caldes de Montbui); 24, Mas Manolo (Caldes de M.); 25, Can Carerac (Caldes de M.); 26, Sant Miquel dels Martres (Caldes de M.); 27, Can Vendrell (Santa Eulàlia de Ronçana); 28, Can Cabot (Sta. Eulàlia de R.); 29, Can Collet (Llinars del Vallès); 30, Nostra Sra. del Port (Barcelona); 31, Montjuïc (Barcelona); 32, Avinguda F. Cambó (Barcelona); 33, Can Valls (Badalona); 34, Can Riviere (Badalona); 35, Alella-Autopista (Alella); 36, Cal Ros de les Cabres (El Masnou); 37, Riera de Teià (El Masnou); 38, Tennis Barcelona (Teià); 39, Veinat del Sant Crist (Cabris); 40, Sant SEbastià (Argentona); 41, Can Portell (Argentona); 42, Torre Llauder (Mataró); 43, Santa Cecília (Mataró); 44, Les Casetes (Mataró); 45, El Morrell (Llavaneres); 46, Horta Nova (Arenys de Mar); 47, Sot del Camp (Sant Vicenç del Montalt); 48, Torre Martina (Sant Pol); 49, El Moré (Sant Pol); 50, El Roser (Calella); 51, Can Viader (Malgrat); 52, Fenals (Lloret de Mar); 53, Mas Carbotí (Tossa de Mar); 54, S'Agaró (Castell-Platja d'Aro); 55, Can Llavarons (Platja d'Aro); 56, Cap Roig (Calonge); 57, Palamós; 58, Llafranc (Palafrugell); 59, El Viaró (Rupià); 60, Cal Menut (Ermedàs- Cornellà de Terri); 61, La Bomba (Vilamacolum-Torroella de Fluvià); 62, Puig Rodon (Corça).

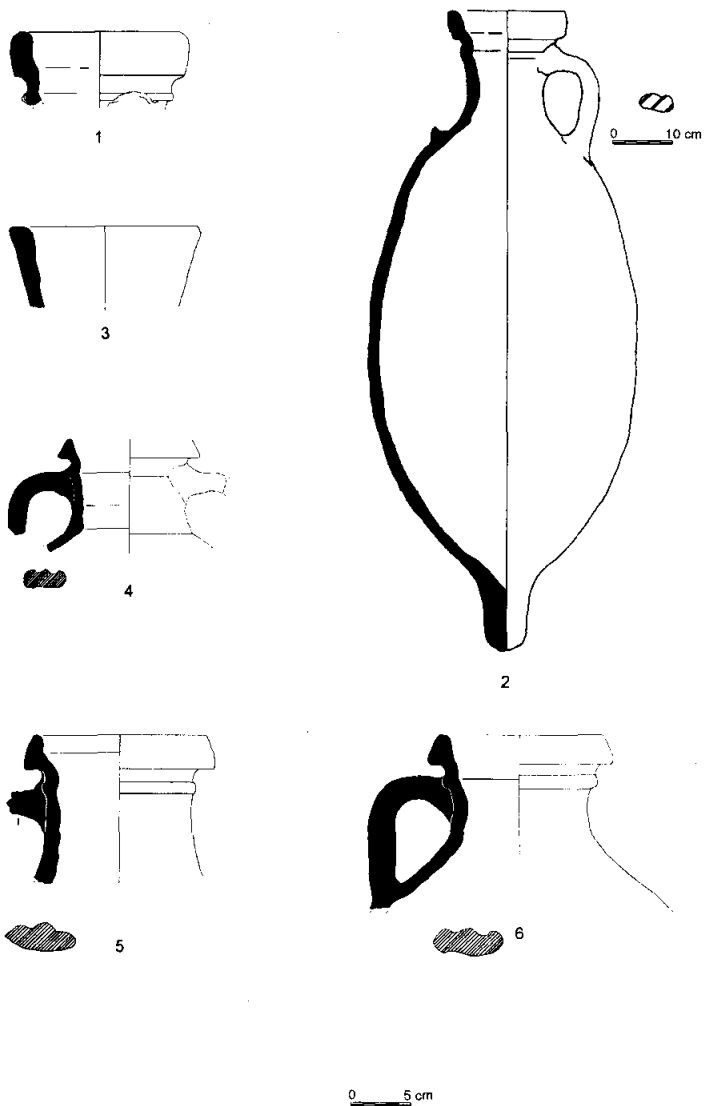




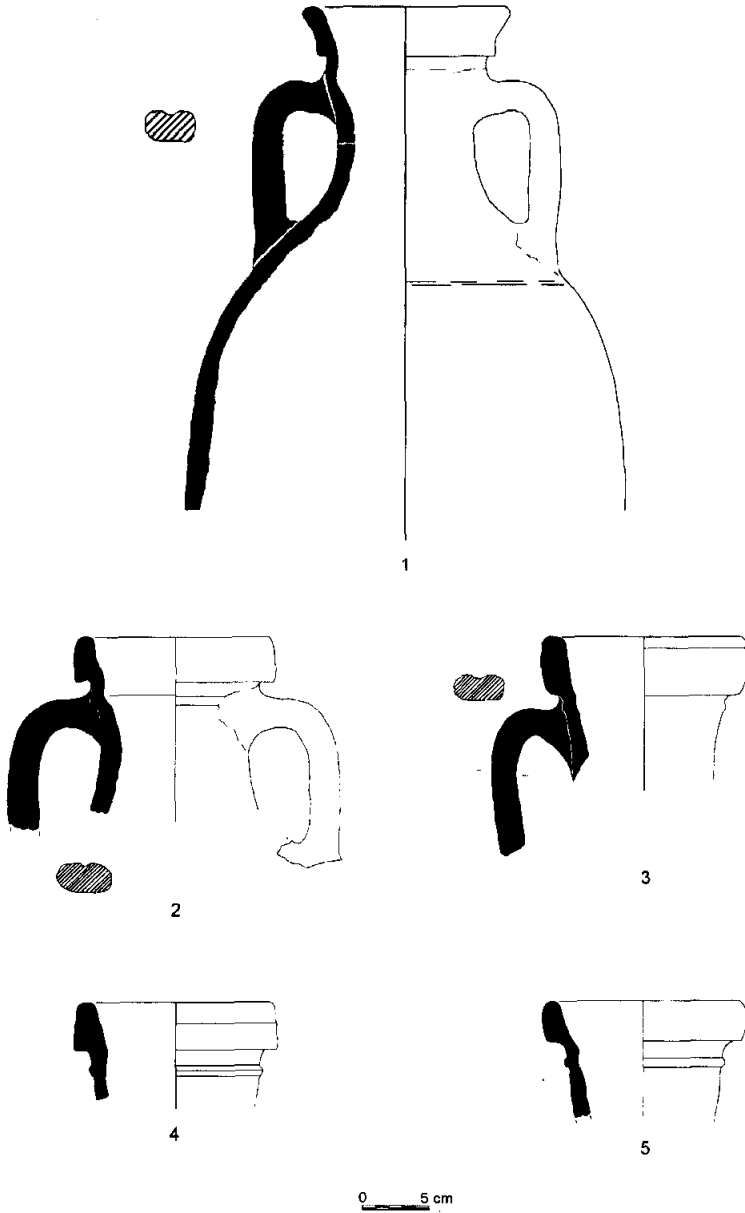


2.- La producció amfòrica al territori de *Tarraco* (segons J. Massó, 1998).

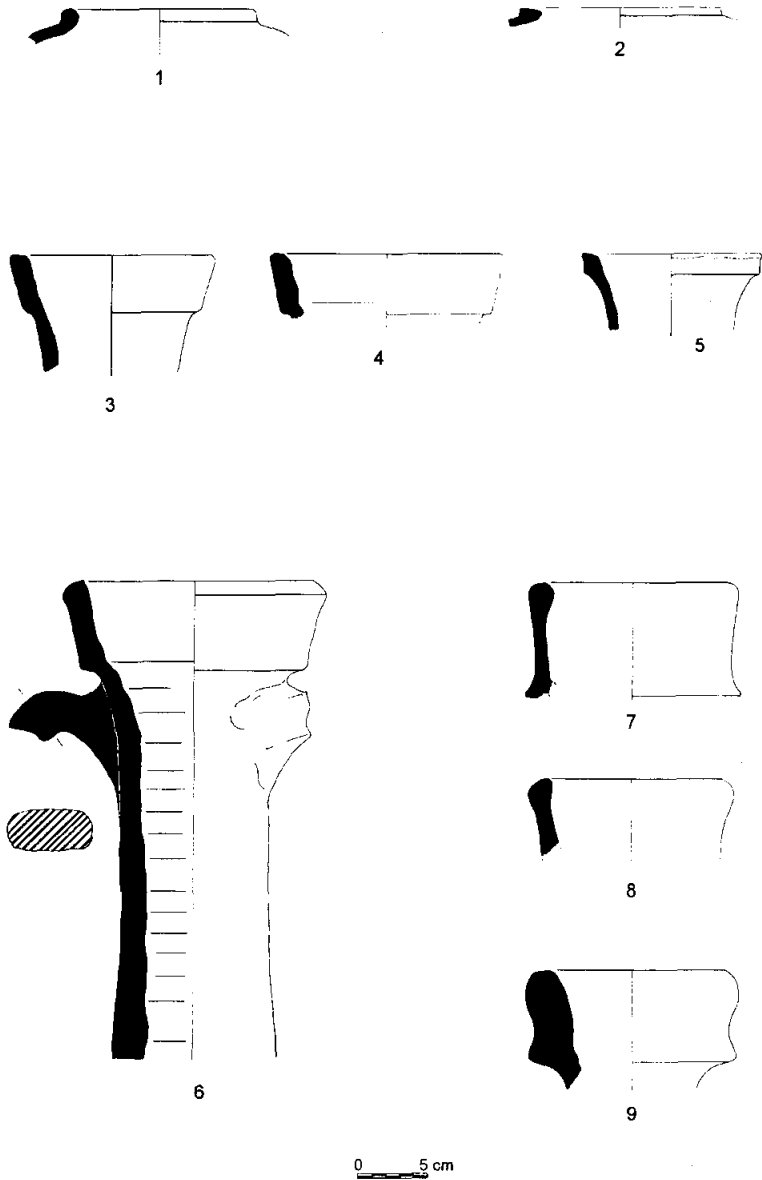
1, La Buada (Reus); 2, El Roquí (Reus); 3, Mas de Gomandí (Riudoms); 4, Antigons (Reus); 5, El Burguet (Alcover); 6, La Canaleta (Vila-Seca); 7, El Brugar (Reus); 8, La Timba o Timba del Castellot (Riudoms); 9, El Vilar (Reus).



Làmina I: Contextos augusteos de la villa del Vilarenc (Calafell): 1-2, àmfora ibèrica; 3-4, àmfora sudhispànica Haltern 70; 5, àmfora nortafriicana; 6, àmfora itàlica Dressel 1; 7-9, àmforas de producció local Dressel 1 i Tarraconense.



Làmina II: 1-5, ànforas de producció local (4-5, forma Tarraconense 1).



Làmina III: 1-6, àmforas de producció local (1-2, forma Tarraconense 1; 3, forma Pascual 1).